

ŠTO KOGNITIVNA GRAMATIKA MOŽE REĆI O TZV. DATIVNIM SUBJEKTIMA?

Branimir Belaj

(Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku)

U radu se metodologijom kognitivne gramatike propituje sintaktička uloga dativnih dopuna sa semantičkom ulogom doživljavača u dvama tipovima neraščlanjenih (bezličnih) konstrukcija. U prvom tipu takvih konstrukcija u službi predikata dolazi kopulativni glagol s kakvom priložnom riječi ili adverbijaliziranom imenicom, dok drugi tip predstavljaju konstrukcije u kojima u službi predikata dolaze glagoli koji označavaju različite psihičke i fiziološke procese. Analizira se i sintaktička funkcija dativa u konstrukcijama modalnoga značenja *potrebe* s dativnim doživljavačima kao dopunama infinitivu.

Ključne riječi: dativni subjekti, indirektni objekt, bezlične konstrukcije, dativ s infinitivom

1. UVOD

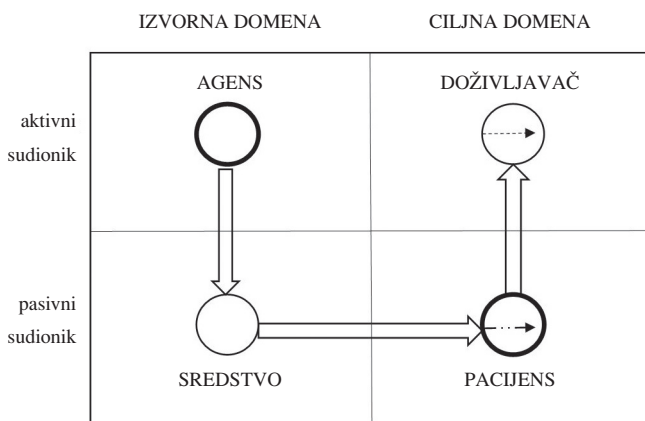
U svim jezicima koji ga imaju, a posebno u slavenskim, dativ je bez sumnje jedan od najproblematičnijih padeža kako s obzirom na svoje semantičko-pragmatičke aspekte tako, posljedično, i s obzirom na svoj sintaktički status, pa je stoga i razumljivo da mu gramatičari posvećuju osobitu pozornost (npr. Janda 1993, Dąbrowska 1997, Kučanda 1998, 1999, Belaj i Kučanda

2007, Palić 2006, Šarić 2008, Belaj i Tanacković Faletar 2012, 2014). U analizi je dativnih konstrukcija općeprihvaćen i točan stav da se tim padežom u najvećem broju slučajeva kodiraju ljudski referenti neizravno uključeni u radnju koja na različite načine zadire (zahvaća) u neko, bilo apstraktnije bilo konkretnije, područje povezano s osobom kao dativnim referentom. To se područje naziva *osobnom sferom* dativnoga referenta, a uključuje događaje, procese ili stanja koji se odvijaju unutar nje, mijenjaju je i time uzrokuju pozitivnu ili negativnu promjenu percepcije kod osobe zahvaćene pomakom odnosa u osobnoj sferi. Tako primjerice ako nekome nešto poklonimo ili ako nekome ustupimo mjesto ili ako, pak, netko sazna da mu je obitelj dobro i na sigurnom, kod njega se izaziva pozitivan osjećaj sreće. Nasuprot tomu ako nekome nešto ukrademo, nekome se rugamo ili osvećujemo, izazivamo kod njega osjećaj ljutnje i nelagode. Budući da su ti procesi ili stanja eksplicitno ili implicitno, shematičnije ili specifičnije, usmjereni prema dativnom referentu kao krajnjem cilju, sam se dativ smatra gramatičkim eksponentom *osobe mete*. Kako definicija dativnoga referenta kao osobe mete podrazumijeva u prvom redu njegovu mentalnu ili psihičku aktivnost uvjetovanu promjenom odnosa u osobnoj sferi, prototipnim se dativnim objektima pridružuje semantička uloga *doživljavača*, a indirektni objekt u dativu definira se kao **aktivni doživljavač u ciljnoj domeni lanca radnje** (Langacker 1991, 2008, Smith 1993). To je prikazano na sl. 1 koja predstavlja donekle promijenjen Langackerov (1991: 327) prikaz prototipne konstelacije aktanata u lancu radnje.¹

Agens i sredstvo predstavljaju aktivnog i pasivnog (pasivnog u smislu entiteta kojim upravlja agens) sudionika u izvornoj domeni, a pacijens te doživljavač i primatelj pasivne i aktivne sudionike u ciljnoj domeni, pri čemu su agens i pacijens prototipovi u svojim domenama. Evo i nekih tipičnih primjera konstrukcija koje na različite načine smještaju dativne referente u semantičko polje doživljavača preko promjene odnosa u njegovoj osobnoj sferi:

- (1) Rugao **mu** se cijelo popodne.
- (2) Osvetio **ti** se zbog toga.
- (3) Ustupio **mi** je mjesto u tramvaju.
- (4) Ukrali su **mu** bicikl.

¹ Riječ je o prototipnom odnosu jer su izostavljene neke rubnije uloge kao primjerice *efektor* i *ne-voljni agens* u izvornoj domeni ili *tema*, *primatelj*, *cilj*, *put* ili *mjesto* u ciljnoj domeni.

Sl. 1

Kako je već rečeno, primjeri u kojima se dativu pridružuje uloga doživljavača čine najveći broj, ali frekventne su i konstrukcije u kojima se shematično značenje usmjerenosti (Belaj i Tanacković Faletar 2014: 369–409) ne ostvaruje preko koncepata osobne sfere i osobe mete. Tada je i dativ nositelj drugih semantičkih uloga, u prvom redu teme (npr. *On jako slični svom ocu*) i cilja u slučajevima dativa negranične direktivnosti s neživim referentima² (npr. *Primaknuo se prozoru*). Kada bi odnosi u navedenim primjerima bili i jedini, dativne dopune ne bi gramatičarima predstavljale osobit problem što se tiče njihova sintaktičkoga statusa indirektnog objekta jer označavaju entitet u ciljnoj domeni lanca radnje koji je implicitno ili eksplicitno zahvaćen radnjom ili je radnja usmjerena prema njemu, pa njegovo značenje i položaj u lancu radnje ni u jednom ni u drugom slučaju nije u koliziji sa sintaktičkom funkcijom koju ima. No upravo dativu imanentna semantička uloga doživljavača uvjetuje i pojavu iznimno čestih konstrukcija u kojima preklapanje semantičko-pragmatičkih odnosa sa sintaktičkim statusom dativa kao indirektnoga objekta nije toliko jasno.

² O dativu negranične direktivnosti može se, naravno, govoriti i kada je riječ o živim referentima (npr. *Približio se Ivanu, Prišao je Marku* itd.), no tada se dativnim referentima ujedno pripisuje i uloga doživljavača.

2. RASPRAVA

To se odnosi na sintaktički status dativnih dopuna u nekim tipovima *neraščlanjenih (bezličnih)* ili *jednočlanih dvokomponentnih rečenica*, kako ih naziva Pranjković (1993: 64–65), koje su bez sumnje među najproblematičnijim sintaktičkim pitanjima hrvatske jednostavne rečenice.

U prvom tipu takvih konstrukcija u službi predikata dolazi kopulativni glagol s kakvom priložnom riječi ili adverbijaliziranom imenicom kao u (5–9):

- (5) Vruće **mi** je.
- (6) Hladno **joj** je.
- (7) Dosadno **mu** je.
- (8) Muka **mi** je.
- (9) Zima **mi** je.

dok drugi tip predstavljaju konstrukcije u kojima u službi predikata dolaze glagoli koji označavaju različite psihičke i fiziološke procese kao u (10–13):

- (10) Spava **mi** se.
- (11) Kašlje **joj** se.
- (12) Kiše **mu** se.
- (13) Vrti **mi** se.

Ono što je iz navedenih konstrukcija kristalno jasno i o čemu nema nikakve diskusije jest sljedeće: (i) dativnim dopunama u konstrukcijama toga tipa pridružena je semantička uloga doživljavača, što se i vidi iz mogućnosti uspostave u literaturi često spominjanih (v. npr. Ivić 1983: 60) perifraza u kojima dativna dopuna preuzima ulogu subjekta (usp. Spava **mi** se > **Osjećam potrebu** za spavanjem; Kiše **mu** se > **Osjeća potrebu** za kihanjem; Hladno **joj** je > **Osjeća hladnoću** itd.) i (ii) kao posljedica takve semantičke konstelacije neosporna je i tvrdnja da takve dativne dopune imaju određena obilježja subjekta, točnije semantička (koja se tiču pridruživanja semantičkih uloga jer se uloga doživljavača može pridružiti i subjektu i objektu) i pragmatička (koja se tiču diskursne referencije) jer dativna dopuna funkcionira kao rečenični topik (Kučanda 1998, Buljan i Kučanda 2004, Belaj i Kučanda 2007). Dakle može se reći da dativne dopune u navedenim primjerima imaju semantička i pragmatička obilježja subjekta, no ne i morfosintaktička jer subjekt nije kodiran nominativom kojim je uvjetovana sročnost s predikatom. Upravo ta kolizija između semantičkih i pragmatičkih obilježja s jedne strane i formalnih morfosintaktičkih s druge i predstavlja

najveći problem u analizi sintaktičkoga statusa tih dativnih dopuna, pa se o takvim dativima često govori kao o logičkim subjektima besubjektne rečenice (npr. Barić i dr. 1995: 427), što je terminološki prilično nespretno. Dativne konstrukcije ovoga tipa nisu, naravno, posebnost hrvatskoga jezika, već postoje u brojnim indoeuropskim i neindoeuropskim jezicima – nje-mačkom, ruskom, poljskom, suvremenom islandskom, bengalskom, kečuan-skom itd. – što lingviste i navodi da često govore o dativnim subjektima.³ Sintaktička obilježja subjekta koja takvi dativi imaju razlikuju se od jezika do jezika, a Kučanda (1998, 1999), primjenjujući nekoliko uobičajenih sintaktičkih testova, raspravlja o tome u kolikoj su mjeri ta obilježja prisutna u hrvatskom jeziku, pa ćemo se ukratko osvrnuti na nekoliko primjera iz Kučanda (1998). Jedan je od tih testova npr. kontrola refleksivizacije, pri čemu se tvrdi da refleksivni element može biti koreferentan samo s nominativom, ali ne i s dativom, usp:

(14) **Petar**_i žali **svoju**_i sestru. / ***Petru**_i je žao **svoje**_i sestre.

Iako je činjenica da su konstrukcije s nominativnom kontrolom refleksivnoga elementa neutralnije, tvrdnja da dativ ne može kontrolirati refleksivizaciju nikako ne stoji, što je nedvosmisleno pokazao i Kuna (2008, 2012: 32–33), kao npr. u konstrukcijama tipa ***Stipi**_i je godilo piti vino sa **svojim**_i društvom u **svojoj**_i vikendici, Klara je učinila sve da **mu**_i bude ugodno u kući **svojih**_i roditelja.*

Sljedeći je test kontrola implicitnoga subjekta infinitivnih dopuna, koja je u mnogim jezicima svojstvena samo nominativnim subjektima. No u hrvatskom takvu mogućnost ima i dativ, kao i direktni objekt u akuzativu, usp.:

(15) **Petar** želi **ići** kući. / **Petar**_i želi da **ide**_i kući.⁴

(16) Dopustili su **joj otići**. / Dopustili su da (**ona**)_i **ode**_i.

(17) Pustili su **je otići**. / Pustili su da (**ona**)_i **ode**_i.⁵

³ O tome da nominativ i sročnost s predikatom u mnogim jezicima nisu nužna obilježja subjekta vidi više u Bhaskararao i Subbarao (2004), Grimshaw (1990) i Lindauer (1995).

⁴ Kako bi se izbjeglo uvođenje prazne pronominalne kategorije PRO prilikom označavanja koreferencije (usp. *Petar_i želi [PRO_i ići kući]*), a koja ne pripada metodologiji kognitivne gramatike, koindeksaciju se, iako nije najsretnije riješena, ostavlja u obliku u kojem ju je označio i Kučanda (1998).

⁵ Kontrolu implicitnoga subjekta infinitivnih dopuna pobijaju i primjeri u kojima se uz neke dativne (ali i akuzativne, v. u nastavku) dopune pojavljuju i priložne riječi ili adverbijalizirane imenice (usp. *Dosadno **mu** je slušati njegovo predavanje / Dosadno **mu** je da **sluša** njegovo predavanje, **Stid ga** je **pojavi**ti im se pred očima / **Stid ga** je da im se **pojavi** pred očima*).

Tu je također i test kontrole eliptičnoga subjekta participa, u kojem osim prototipnih nominativnih subjekata u hrvatskom prolaze i dativi, npr.

(18) Smučilo **mu** se **gledajući** u provaliju. / Smučilo **mu_i** se dok je **gledao_i** u provaliju.

a kontrola eliptičnoga participskoga subjekta također nije svojstvena samo subjektivnim dativima, već i posvojnima, npr.

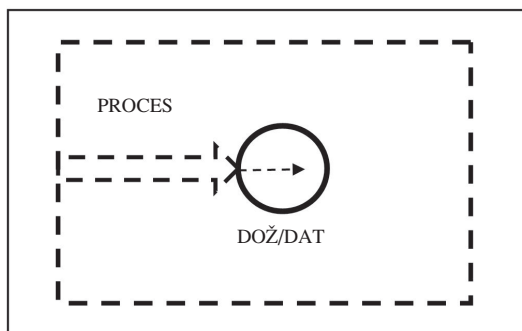
(19) Smrzli su **mi** se prsti **berući** jabuke. / Smrzli su **mi_i** se prsti dok **sam brao_i** jabuke.

Sve to navedene autore vodi zaključku da kontrola zbog brojnih odstupanja ne može biti pouzdan sintaktički test subjektivnosti jer je ona uvjetovana pragmatičkim i leksičko-semantičkim obilježjima prije nego li sintaktičkim. Tomu se nema što prigovoriti, no ti su zaključci samo dokaz više u prilog tezi da takvi dativi imaju semantička i pragmatička obilježja subjekta, no ne i morfosintaktička. Slični su zaključci izneseni i u Belaj i Kučanda (2007), no oni traže određenu reviziju. Temeljno pitanje koje se u analizi takvih dativnih konstrukcija postavlja jest sljedeće: ako gramatika simbolizira značenje, kako je onda moguće da gramatički oblik objekta koji označava entitet u ciljnoj domeni lanca radnje simbolizira značenje i funkciju immanentnu subjektu u izvornoj domeni lanca radnje. Na prvu se može dati protuargument povlačenjem paralele sa subjektom pasivnih konstrukcija, no to nije isto jer o subjektu u pasivu nitko ne govori kao o objektu, nego eventualno kao o objektu aktivne konstrukcije, a ovdje se dopuna, odnosno objekt, naziva subjektom na temelju semantičko-pragmatičkih obilježja. Dakle ako gramatičke strukture simboliziraju značenje, a ta je postavka u samoj srži kognitivne gramatike, onda to treba dokazati i u ovom slučaju, odnosno povezati formu, značenje i uporabu u jedan smisleni i logični uzročno-posljedični niz. Drugim riječima, **treba dokazati da ono što je morfosintaktički kodirano kao objekt, ima u određenoj mjeri i semantička i pragmatička obilježja objekta**. Na prvi se pogled ta hipoteza čini besmislenom i nedokazivom jer se parafrazama konstrukcija tipa *Hladno mi je* ili *Kiše mi se* kao *Osjećam hladnoću* i *Osjećam potrebu za kihanjem* nedvosmisleno pokazuje da se nominativni subjekt kao ekvivalent dativne dopune *mi* u nerasčlanjenoj konstrukciji nalazi u izvornoj domeni lanca radnje, odnosno da je kao doživljivač na semantičkoj razini obilježen određenom, doduše rubnom, agentivnošću. No budući da svaka promjena semantičkih odnosa za sobom povlači i promjenu gramatičkih odnosa i navedeni su konstrukcijski

parnjaci samo aproksimativno sinonimni. O aproksimativnoj sinonimiji može se govoriti upravo u onolikoj mjeri uolikoj su sinonimni i aktiv i pasiv, tj. neraščlanjena konstrukcija s tzv. subjektivnim dativom s po kriteriju subjektivnosti paralelnom parafrazom dijeli samo semantičku bazu, a pragmatička im je funkcija, koja je posljedica značenjskih pomaka, različita. Naime riječ je o tome da je u takvim neraščlanjenim konstrukcijama, kao uostalom i u svim ostalim bezličnim, s pragmatičke strane riječ o detopikalizaciji agentivnoga aktanta, i posljedično njegova sintaktičkoga uklanjanja, u ovom slučaju izvanjskoga (npr. u *Hladno mi je* ili *Vruće mi je*) ili unutrašnjega (npr. u *Spava mi se* ili *Kiše mi se*) efektora,⁶ čime se agentivnost prebacuje na sam proces, odnosno efektor se konceptualno poistovjećuje s procesom koji uzrokuje, što gramatika simbolizira tako da efektor postaje leksički dio predikata kojim se taj proces označava.⁷ Uklanjanjem agentivnoga aktanta iz izvorne domene lanca radnje proces kao relacijska predikacija, čiju konceptualizaciju omogućuje odnos koji se uspostavlja između njegovih aktanata koji vrše prijenos energije s jednoga na drugi, postaje teže konceptualno dostupan, a čime se pak izrazito smanjuje i sam koncept prijelaznosti, pa se i u konstrukcijama s dativnim dopunama zbog nedostatka pokretača radnje stvara dojam svojevrzne agentivnosti entiteta koji se inače nalazi u ciljnoj domeni lanca radnje. No dativni se referent i tada zapravo nalazi u ciljnoj domeni, što je zbog navedenoga razloga detopikalizacije aktanta u izvornoj domeni te njegova poistovjećivanja s procesom koji uzrokuje teže vidljivo jer je riječ o usmjerenosti samoga deaktantiziranoga procesa koji samostalno predstavlja izvornu domenu lanca radnje na dativni referent u ciljnoj domeni. Takav pak pogled na konceptualnosemantičke odnose onda rezultira time da gramatički dativni oblik dopune više nije u koliziji sa semantičkim karakteristikama objekta. Na sl. 2 proces je prikazan tanjim isprekidanim linijama i isprekidanom strelicom kao znakom teže konceptualne dostupnosti zbog detopikalizacije pokretača radnje u izvornoj domeni lanca radnje, a topikalizirani dativni doživljivač kao objekt u ciljnoj domeni debljim krugom.

⁶ O izvanjskim i unutrašnjim efektorima u tim konstrukcijama vidi više u Matovac i Tanacković Faletar (2010).

⁷ U slučajevima gdje se priložna riječ ili adverbijalizirana imenica dodatno dopunjuje infinitivom (v. bilješku 4) takav infinitiv onda funkcionira kao dodatna specifikacija unutrašnjega ili vanjskoga efektora o kojemu je riječ (usp. npr. *Dosadno mu je njegovo predavanje?* *Dosadno mu je slušati njegovo predavanje*).

Sl. 2

Komplementarnost dativne dopune sa semantičkim obilježjima objekta još je jasnija ako se prisjetimo definicije prototipa indirektnoga objekta u dativu kao aktivnoga doživljavača u ciljnoj domeni lanca radnje te njegove definicije kao osobe mete. Naravno, takva semantičko-sintaktička konstelacija onda rezultira i time da u nedostatku gramatičkoga subjekta i direktnoga objekta indirektni objekt u dativu preuzima pragmatičku funkciju topika kao sljedeća niže rangirana gramatička relacija predodređena za tu ulogu (Shibatani 1985: 832). Da dativni referenti doista nisu u koliziji sa semantičkim karakteristikama objekta, vidi se i po mogućnosti obrnute parafraze takvih konstrukcija u kojima dativni referent zauzima prototipnu poziciju direktnog objekta, a ne subjekta, usp.:

- (20) Hladno **mi** je. > Obuzela **me** je hladnoća.
- (21) Vruće **mi** je. > Obuzela **me** je vrućina.
- (22) Spava **mi** se. > Obuzela **me** je potreba za spavanjem. / Obuzeo **me** je osjećaj pospanosti.
- (23) Kašlje **mi** se. > Obuzela **me** je potreba za kašljanjem. / Obuzeo **me** je osjećaj kašljanja.

Neraščlanjenim konstrukcijama s dativnim doživljavačima također su sa semantičko-pragmatičkoga aspekta vrlo slične konstrukcije s doživljavačima kodiranim direktnim objektom kao u (24–26) i adverbijaliziranom imenicom kao leksičkim dijelom predikata, a gdje semantička uloga doživljavača također omogućuje dvije različite parafraze – jednu u kojoj se direktni objekt interpretira kao subjekt i drugu u kojoj on ostaje na mjestu objekta, usp.:

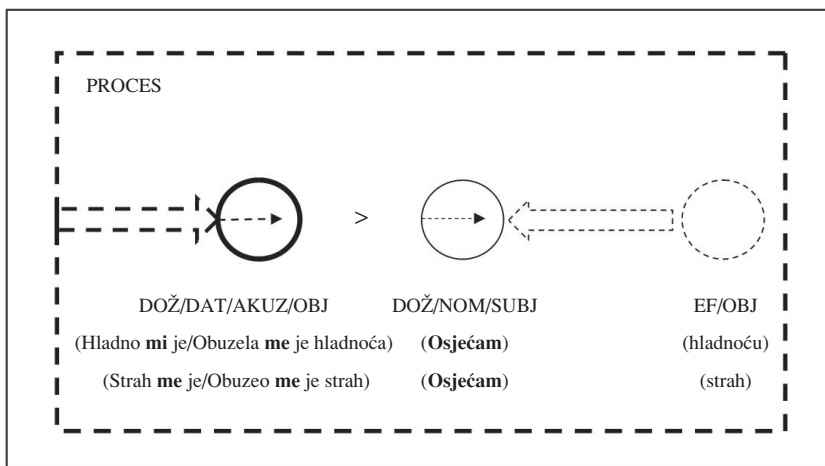
- (24) Strah **me** je. > **Osjećam** strah. / **Strašim** se. // Obuzeo **me** je strah.
- (25) Stid **me** je. > **Osjećam** stid. / **Stidim** se. // Obuzeo **me** je stid.
- (26) Sram **me** je. > **Osjećam** sram. / **Sramim** se. // Obuzeo **me** je sram.

Ako se u slučaju dativnih dopuna govori o dativnim subjektima, onda se zbog iste semantičko-pragmatičke konstelacije akuzativnoga referenta kao doživljavača i topika, barem kada je u pitanju hrvatski jezik, i u konstrukcijama (24–26) mora govoriti o akuzativnim subjektima, čime bi se problem dodatno zakomplicirao, a gramatika nepotrebno opteretila. Razlika je između dativnih i akuzativnih konstrukcija jedino u tome da se akuzativom kao direktnim objektom više profilira zahvaćenost referenta procesom, a što je vjerojatno motivirano značenjem adverbijalizirane imenice kao leksičkoga dijela predikata. Naime *strah* i *stid* vrlo su snažne emocije koje u puno većoj mjeri zahvaćaju referent na koji su usmjerene od recimo osjećaja pospanosti, kihanja ili vrućine, pa se intenzitet osjećaja koji neki proces izaziva kod doživljavača proporcionalno očituje i u gramatici. Osjećaji koji u manjoj mjeri zahvaćaju ciljni referent kompatibilni su s gramatičkom relacijom indirektnoga objekta, a oni koji to čine u većoj mjeri s gramatičkom relacijom direktnoga objekta.

Isključujući stupanj zahvaćenosti u dativno-akuzativnim parnjacima takvih nerasčlanjenih konstrukcija jednostavno je riječ o gramatičkom kodiranju iste situacije, što je posljedica toga da je doživljavač prava *međuuloga* koja može označavati referente i u izvornoj i u ciljnoj domeni lanca radnje, odnosno moguće je, uvjetno rečeno, govoriti i o agentivnom i o pasivnom doživljavaču, za razliku od primjerice agensa, sredstva⁸ ili efektora koji mogu biti samo u izvornoj ili teme, primatelja⁹ i pacijensa kojima je imanentna samo ciljna domena. Zbog toga se kada je u pitanju hrvatski jezik definicija aktivnoga doživljavača u ciljnoj domeni mora proširiti i na akuzativne doživljavače sa sintaktičkom funkcijom direktnoga objekta. Na kraju ostaje odgovoriti na pitanje koja je sintaktička funkcija dativa u takvim

⁸ U konstrukcijama tzv. *dativne alternacije* (npr. *Ponudili su mu piće* / *Ponudili su ga pićem*) i semantička uloga sredstva pokazuje obilježja međuuloge kao tematski argument. O tome vidi više u Zovko Dinković (2007: 65–83).

⁹ Kada je u pitanju semantička uloga primatelja, može se govoriti i o određenom stupnju agentivnosti jer radnja primanja uključuje i fizičko-mentalnu aktivnost onoga koji nešto prima.

Sl. 3

konstrukcijama? Može se reći da je riječ o **indirektnim objektima** koji označavaju referente zahvaćene deagentiviziranim procesom, a zbog toga te zbog naravi pridružene im semantičke uloge doživljavača kao međuuloge između izvorne i ciljne domene lanca radnje oni tek **sekundarno** imaju potencijal simbolizirati i neka agentivna obilježja imanentna gramatičkoj relaciji subjekta. Sekundarno profilirana agentivna obilježja koja dativne i akuzativne doživljavače semantički i pragmatički približavaju subjektu proizlaze iz statusa doživljavača kao aktivnoga sudionika u ciljnoj domeni jer njegova aktivnost u smislu razvijanja percepcije o procesu kojim je zahvaćen rezultira reverzibilnošću njegova položaja u lancu radnje (sl. 3).

Ovdje treba spomenuti i nešto obilježnije konstrukcije modalnoga značenja *potrebe* s dativnim doživljavačima kao dopunama infinitivu, a koje isto kao i dativi u (20–23) te akuzativi u (24–26) mogu biti parafrazirani tako da dativ korelira ili s objektom ili sa subjektom, usp.:

(27) ??**Sramiti ti** se. > Sram **te** bilo (Neka **te** bude sram, Trebao bi **te** obuzeti sram). // **Srami** se. (**Trebao bi** osjećati sram).

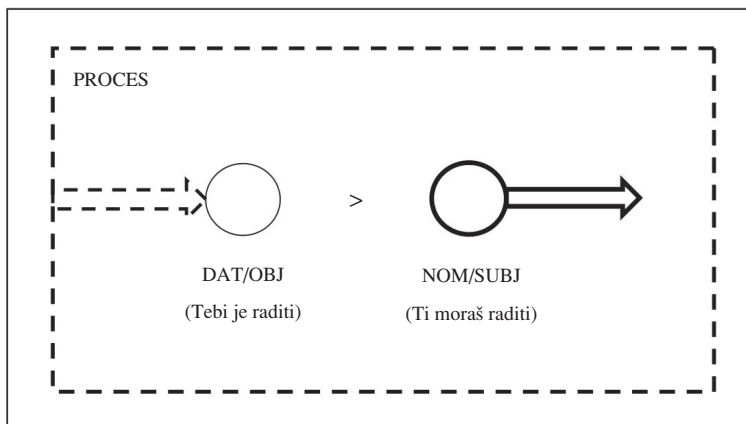
Nešto su češće i neutralnije konstrukcije s infinitivnim dativnim dopunama u kojima se dativu ne pridružuje semantička uloga doživljavača, nego agensa, pa tada dativ može biti parafraziran samo kao pokretač radnje u izvornoj domeni, odnosno kao subjekt modalnoga glagola složenoga predikata, usp.:

- (28) Nemoj ti meni govoriti što **mi je činiti!** > Nemoj ti meni govoriti što **moram** činiti.
- (29) **Tebi je raditi**, a ne pričati! > **Ti** moraš/trebaš raditi, a ne pričati.
- (30) Bože moj, što **mi je** sada **činiti?!>** > Bože moj, što da sada **činim** (što sada **trebam** činiti)?!¹⁰

Iako frekventnije i neutralnije od konstrukcija tipa (27) i one su u suvremenom jeziku obilježene u odnosu na svoje finitne parnjake, vrlo su rijetke i, kako navode Silić i Pranjković (2005: 220), odlika su uglavnom starijega jezika. No te su konstrukcije itekako zanimljive jer dativni referent u njima naizgled nema nikakve veze sa semantičkim i pragmatičkim obilježjima objekta, a ipak je kodiran kao objekt, pa se opravdano nameće pitanje zašto je to tako. Odgovor leži u naravi infinitiva kao hibridne kategorije koja je slična glagolima po tome što ima unutarnje glagolske kategorije vida i prijelaznosti svojstvene glagolima kao vrsti riječi, ali nema vanjske (lice, broj, vrijeme i način) immanentne glagolima kao oblicima, po čemu je infinitiv blizak i nominalnim profilima (usp. Belaj i Tanacković Faletar 2014: 109–112). Posebno je u ovom slučaju relevantna kategorija lica, čije nepostojanje infinitiv čini izrazito pogodnom strategijom svojevrsnoga obezličanja konstrukcije, odnosno strategijom potpunoga uklanjanja nekog izvanjskog vršitelja, čije mjesto zauzima dativna dopuna kao ciljani referent čiste procesualnosti. Budući da ovdje nije riječ o detopikalizaciji nekoga izvanjskog ili unutrašnjeg efektora kao u opisanim konstrukcijama s dativnim doživljivačima, već o njegovu nepostojanju,¹¹ kao jedini gramatički izbor entiteta koji može funkcionirati u domeni vršitelja, a on uvijek u nekom smislu mora postojati, nameće se objekt (predmet) samoga procesa, odnosno dativna dopuna na koju je čisti proces kodiran infinitivom usmjeren. Dakle

¹⁰ Takve se konstrukcije mogu smatrati i eliptičnima u smislu izostavljanja imenice **dužnost** ili pridjeva **dužan** (usp. npr. *Tebi je raditi, a ne pričati? Tebi je dužnost raditi, a ne pričati / Ti si dužan raditi, a ne pričati*). U tom slučaju moguća je i interpretacija dativa kao posvojnoga (usp. *Tebi je dužnost raditi, a ne pričati? Tvoja je dužnost raditi, a ne pričati / Ti imaš dužnost raditi, a ne pričati / Tvoje je da radiš, a ne da pričaš*).

¹¹ Nepostojanje entiteta iz domene vršitelja od presudne je važnosti za razumijevanje dativa s infinitivom. U tom smislu ovaj tip obezličanja nije usporediv ni s jednim drugim tipom bezličnih konstrukcija u kojima vršitelj nije kodiran, ali je u svijesti prisutan, odnosno dokučiv. Tako primjerice u konstrukciji *Kiši* znamo da je riječ o kiši, u *Grmi* da je riječ o gromu, u *Priča se o tome* da ljudi pričaju itd.

Sl. 4

s jedne strane usmjerenost čistoga procesa prema dativnom referentu na sintaktičkoj razini rezultira njegovim kodiranjem kao dopune, dok istovremeno zbog nepostojanja bilo kojega drugog tipa vršitelja ta dopuna ujedno profilira i semantičko-pragmatička svojstva subjekta, pa ako se negdje može govoriti o dativnim subjektima, onda su to u prvom redu dativi s infinitivom. Upravo u toj koliziji, odnosno nesuglasju između profiliranih semantičkih obilježja takvih dativa kao agentivnih aktanata i njihova gramatičkog ekspoziranja sintaktičkom relacijom objekta, i treba tražiti razlog zbog kojega takve konstrukcije govornici osjećaju kao visokoobilježene i zbog kojega su posljedično u suvremenom jeziku rijetke. No iako su semantička obilježja objekta u tim konstrukcijama gotovo u potpunosti defokusirana zbog nepostojanja bilo kakvoga tipa vršitelja koji bi iz izvorne domene funkcionirao kao prijenosnik energije na objekt, treba istaknuti i uvijek imati na umu i činjenicu da se većim kognitivnim naporom može doprijeti i do semantičkih obilježja objekta takvih dativa, i to preko značenja usmjerenosti deaktantizirane radnje kodirane infinitivom prema dativnom referentu. Budući da takva interpretacija zahtijeva ozbiljniji kognitivni napor, to se rijetko čini, ali u tome i jest ključna razlika u odnosu na ekvivalentne neutralne finitne konstrukcije s prototipnim subjektom složenoga modalnog predikata (sl. 4).¹²

¹² U kontekstu ove rasprave modalnost nije toliko bitna, pa je prikaz modalnoga značenja zbog jednostavnosti na sl. 4 izostavljen.

Drugim riječima, želi li se u komunikacijske svrhe više istaknuti sam proces kodiran infinitivom, a usmjeren prema dativnom referentu, upotrijebit će se konstrukcija dativa s infinitivom, dok će se neutralnija konstrukcija s prototipno kodiranim subjektom u nominativu upotrijebiti onda kada se želi topikalizirati subjekt, odnosno onaj koji treba ili mora izvršiti neku radnju. Isto vrijedi i za konstrukcije s dativnim i akuzativnim doživljavačima (*Spava mi se, Sram me je*), s tom razlikom što je u njima u većoj mjeri prisutna i interpretacija dativnog ili akuzativnog referenta kao objekta. Tomu je tako zbog postojanja efektora u izvornoj domeni lanca radnje čime se povećavaju relacijska obilježja glagola ili neke druge vrste riječi (priloga ili adverbijalizirane imenice) povezane sa značenjem glagola u funkciji leksičkoga dijela predikata, a čime se povećava i prijelaznost cijele konstrukcije.

3. ZAKLJUČAK

Zaključno se može reći da analizirane dativne dopune predstavljaju još jedan dokaz da svaki pokušaj povlačenja oštih granica među kategorijama (u ovom slučaju subjekta i objekta) nailazi na nepremostive probleme, isto kao i svaki pokušaj isključivanja semantičko-pragmatičkih čimbenika iz sintaktičkoga opisa. Također, što je jednako važno a možda još i važnije, zbog kompatibilnosti značenja dativa kao aktivnoga doživljavača u ciljnoj domeni lanca radnje i njegove sintaktičke funkcije indirektnoga objekta i analizirani primjeri potkrepljuju temeljnu kognitivogramatičku tezu da *gramatika simbolizira značenje*.

LITERATURA

- Barić, Eugenija i dr. 1995. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Belaj, Branimir i Dubravko Kučanda. 2007. On the syntax, semantics and pragmatics of some subject-like NPs in Croatian. "Suvremena lingvistika", 63, 1: 1–12.
- Belaj, Branimir i Goran Tanacković Faletar. 2012. Space, conceptualization and case meaning: A cognitive account of the dative in Croatian. *Cognitive Linguistics between Universality and Variation*. Ur. Mario Brdar, Ida Rafaelli i Milena Žic Fuchs. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing: 53–93
- Belaj, Branimir i Goran Tanacković Faletar. 2014. *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika, Knjiga prva, Imenska sintagma i sintaksa padeža*. Zagreb: Disput.

- Bhaskararao, Peri i Karamuri Venkata Subbarao. (Ur.) 2004. *Non-nominative Subjects. Vol. I & 2*, Amsterdam: John Benjamins.
- Buljan, Gabrijela i Dubravko Kučanda. 2004. Sintaktičke funkcije subjekta, teorija prototipova i metonimija. "Jezikoslovlje", 5, 1–2: 87–101.
- Dąbrowska, Ewa. 1997. *Cognitive semantics and the Polish Dative*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Grimshaw, Jane 1990. *Argument Structure*. Massachusetts: The MIT Press: Cambridge.
- Ivić, Milka. 1983. *Lingvistički ogleđi*. Beograd: Prosveta.
- Janda, Laura. 1993. *A Geography of Case Semantics: The Czech Dative and the Russian Instrumental*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Kučanda, Dubravko. 1998. Is dative subject a viable syntactic notion?. "Suвременa lingvistika", 45/46, 1–2: 3–16.
- Kučanda, Dubravko. 1999. O logičkom subjektu. "Filologija", 32: 75–90.
- Kuna, Branko. 2008. O antecedentu povratno-posvojne zamjenice *svoj* u hrvatskom jeziku. *Wyraz i zdanie w językach słowiańskich 6: opis, konfrontacija, przekład*, Ur. Michał Sarnowski i Włodzimierz Wysoczański. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego: 199–207.
- Kuna, Branko. 2012. *Predikatna i vanjska posvojnost u hrvatskome jeziku*. Osijek: Filozofski fakultet.
- Langacker, Ronald, W. 1991. *Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 2*. Stanford, California: Stanford University.
- Langacker, Ronald, W. 2008. *Cognitive Grammar, A Basic Introduction*. New York: Oxford University Press.
- Lindauer, Thomas. 1995. *Genitivattribute (Eine morphosyntaktische Untersuchung zum deutschen DP/NP-System)*. Max Niemeyer Verlag: Tübingen.
- Matovac, Darko i Goran Tanacković Faletar 2010. Semantička uloga efektora kao determinatora dativnih dopuna u neraščlanjenim jednostavnim rečenicama. *Sintaksa padeža*. Ur. Matea Birtić i Dunja Brozović Rončević. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Filozofski fakultet Osijek: 163–178
- Palić, Ismail. 2006. *Dativ u savremenom bosanskom jeziku (sintaksičko-semantički opis)*. (doktorski rad). Sarajevo: Filozofski fakultet.
- Pranjeković, Ivo. 1993. *Hrvatska skladnja*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Shibatani, Masayoshi 1985. Passives and related constructions: a prototype analysis. "Language", 61: 821–848
- Silić, Josip, Pranjeković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Smith, Michael, B. 1993. Aspects of German clause structure from a Cognitive Grammar perspective. "Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata", 22: 601–638
- Šarić, Ljiljana. 2008. *Spatial Concepts in Slavic, A Cognitive Linguistic Study of Prepositions and Cases*. Harrassowitz Verlag: Wiesbaden
- Zovko Dinković, Irena. 2007. Dative alternation in Croatian. "Suвременa lingvistika", 63, 1: 65–83

SUMMARY

WHAT CAN COGNITIVE GRAMMAR SAY ABOUT SO-CALLED DATIVE SUBJECTS?

Using the methodology of Cognitive Grammar, this paper addresses the syntactic role of dative-marked complements with the semantic role of experiencer in two types of impersonal constructions. The first construction type features a predicate with a copula verb and an adverb or adverbialized noun. The second type are constructions whose predicates include verbs denoting various psychological and physiological processes. We also discuss the syntactic function of the dative in modal constructions of *necessity* with dative-marked experiencers as infinitival complements.

Keywords: dative subjects, indirect object, impersonal constructions, dative with infinitive